

Az erdélyiség fordulója

Uj nemzedék, uj célkitűzések

Az erdélyi irodalom háború utáni kibontakozásakor különböző korosztályok és világnézetek képviseltették magukat. Mint láttuk, egyesek már rég túl voltak a 40., sőt az 50. éven is, viszont mások alig értek még férfiúvá, voltak konzervatívok és radikálisok, de akármenyire heterogén társaság is állott az első évek szárnybontásánál, egyben szinte közös nevezőre voltak hozhatók: mindnyájan még az integer Magyarország idejében alakultak emberré. Szellemi gyökere valamennyiöknek még az elszakadás előtti évek talajába kapcsolódik. Jelentékeny részük igyekezett ugyan már átformálódni az új helyzet adta körülményekhez, de melyikük tudta volna elfelejteni a »magyar idők« emlékképeit, amelyben életüknek jó részét átélték, vagy amelyhez fiatalkori reminiszcenciái fűződnek. Minden elemében más színű már az a nemzedék, amelynek szeméi nem a békeévek nyugalma néznek vissza, hanem végigélték a világháború esztendőit, vagy látták elvonulni a repatriálók megtépázott felvonulását, s a kolozsvári, de *már* »román« egyetem folyosóin kellett meghúzódnium a kisebbségi helyzetbe került magyar diák törekvő szerénységével. Az előzők még a »kényszerkisebbség« muszájában lettek aktívák, romokon építve a bizonytalanságba. Mintha Reményik sorai szimbolizálnák az erdélyiek szárnybontását:

Erdélyben ősz volt, — őszült a világ,
A nagy lombhullás poétája lettem.

(A sírtól a bölcsőig, Sz. az ö. m.)

A »nagy lombhullás« művészei lettek ők mindnyájan, a román megszállás, az elszakadás utáni szellemi magvetés, az új ekével felszántott régi föld első termései. Ők termékenyítették meg a hűmleszt egy eljövendő csírázás számára, valósággal termékenyítő trágyái lettek annak a kiteljesedésnek, amely már az új viszonyok között alakult ki. Az első nemzedék még magyar földrajzi fogalomnak tanulta az iskolában Erdélyt s most midőn egyik nappól a másikra az azelőtt még magyar tájegység román uralom alá került, kikristályosodott bennük Erdélynek, mint kulturális egységnek tudata is. Szellemi élet indult meg. Ez a szellemi élet mindenestől literáris téren élte ki magát, az erdélyi magyarságnak egyéb megnyilatkozásai csak szórványosan s csekély eredménnyel jelentkeztek. Míg a múlt század első felében, midőn a magyarság szellemi gócpontjává lett Budapest, Széchenyiék munkássága kapcsán politikai és gazdasági középonttá is vált, addig az elszakított Erdélyben magyar gazdasági és politikai centrumokról alig beszélhetünk. A decentralizálódott élet az első tíz évben kimondottan irodalmi jellegű volt.

Az irodalmi életnek ez a gyors fellendülése, az irodalomnak az utolsó tíz évben való mindenekfelettsége, a magyarországi irodalomnak viszonylagos stagnálásával szemben valami nagy erdélyi reneszánsz hitét keltette mindenkiben. Valóban kitermelt az új erdélyi líra éppúgy, mint a regény és novella egypár olyan értéket, akikre méltán tekinthet büszkén az egész magyarság. Létrehozott ez az irodalmi élet nem egy olyan író és nem egy olyan irodalmi alkotást, melyek örök értékei maradnak nemcsak az erdélyi, hanem az egye-

temes magyar irodalomnak és sok olyan munkát, melyek a háború utáni legnagyobb magyar könyvsikerek közé számlálhatók. Nem tartozik kitűzött feladataink körébe az irodalmi művek esztétikai értékelése, csupán az erdélyi út további menetére szeretnénk még világosságot vetni.

Leszögezhetjük, hogy ez az irodalmi virágkor azoknak az embereknek munkájához fűződik, akik az elszakadás idejekor már dolgoztak, vagy közvetlen az impériumváltás után kezdtek munkához. Kizárólagos hatóereje ennek a nemzedéknek az 1929—30. év határáig terjed, amikor már az az új nemzedék látott munkához, melynek tagjai a megszállás után értek emberré és szellemi tudatosságuk a romániai Erdély idejére esik, akik már magától értetődőleg aktívak. Az első generáció íróinak nagy része működött még tovább is, de az 1929-es és 30-as években fellépő nemzedék törekvése már nem elsődlegesen irodalmi célzatú és lehet mondani, hogy a román uralom alatti Erdély magyarságának fejlődési irányvonalát már az ő munkájuk kezdi jellemezni. Az is kezd napról-napra világosabb lenni, hogy az élénk irodalmi élet után, épp ezek a fiatalok jutottak el a kisebbségi helyzetbe került magyarság igazi útjának megelégszéséhez. Ők az elszakított Erdély öntudatos várományosai. Megjelenésükkel lesz az erdélyiség, az erdélyi magyarság problémája az irodalmi területen felül társadalmi és gazdasági kérdés is. Velük új korszaka kezdődik az erdélyiségnek.

E nemzedék megjelenésének literáris előzményeit vizsgálva, közvetlen megelőzői voltak azok az irodalmi alkotások, melyek a lírai költemény, a novella, a regény és a dráma legkülönbözőbb, nem egyszer l'art pour l'art tárgy-

választásai után az erdélyi magyarság társadalmi problémáit állították művészi célkitűzéseik középpontjába. Mint már említettük, az erdélyi természet felfedezése után megjelenik az erdélyi nép, mint irodalmi téma és nagy virágzásnak indul a történeti regény és novella. Az erdélyi írók régi történeti hősök szájába adták analógikusan a jelen problémáit, párhuzamot találtak a história eseményei és a jelen között és valósággal úgy, mint egykor Tompáék az allegóriában, ők a történeti regény és novella leple mögé bujtatták mai mondanivalójukat. A történeti regények nagy térhódítására hangzott fel Erdélyben az a vita, melyet Tamási Áron *Vallani és vállalni* c. cikke után szoktak elnevezni. Tulajdonképpen Berde Mária vetette fel a kérdést (Erdélyi Helikon 1929. október), az ő írására szólalt meg Tamási a *Brassói Lapok-ban* és éles vitát provokált ki, amelyben a *Helikontól* a *Korunkig* minden orgánium írói szót kértek. A vita-alapgondolata az volt, hogy az erdélyi írók jó része elvonatkoztatja magát az erdélyi élet valóságos témáitól és megtagadják egy nemzeti kisebbség költőinek legfontosabb feladatát, mely a nemzet jelen szenvedéseinek és jelen sorsának az íróművészet eszközeivel való kifejezésében áll. — Gyávák az erdélyi írók, — kiáltották a harc hevében, mert nem egyszer valóságos kibúvó volt számukra a történeti regény, menekülve a jelen problémái elől. — A vita nagy méreteit bizonyítja, hogy a magyar írók mellett cikket írt a kérdéstről H. Zillich (*Gyávák-e az erdélyi írók?* Erdélyi Helikon, 1930.), a szászok neves írója is, aki a marosvécsi összejöveteleken nem egyszer képviselte az erdélyi szász írókat. Sok mindent tisztázott e vita az erdélyi irodalomban. Ebben az

időben kezdtek megjelenni azok a regények, amelyek a magyarság társadalmi kérdéseit vizsgálták. (Kacsó: *Vakvágányon*, Brassó 1930. Berde: *Földindulás*, Kolozsvár 1930. Tamási: *Címeresek*, Kolozsvár 1931.) Ekkor jelent meg Székely Mózes munkája: a *Zátony* (Bp. 1930.), az erdélyi problémák elkeseredett alkotása és Szilágyi Andrásnak, a *Korunk* gárda egyetlen írótársának első regénye, az osztályharcos jellegű *Új pásztor* (Páris, 1930). Persze nem a történeti regény vitája hozta létre ezeket a munkákat, hisz Berde Mária regénye, mint említettük, már 1924-ben kész volt és különben is akadt néhány elszigetelt társadalmi regény és novella (Sipos Domokostól, Balogh Endrétől, Ligeti Ernőtől) már előbb is. De az bizonyos, hogy magát a »vallani és vállalni« vitát ugyanaz az elfojtott probléma világ termelte ki, mint az utána megjelenő társadalmi irányzatú regényeket. Nem lenne teljes a sor, ha nem említenénk meg itt Szántó György nevét, akit a köztudat, mint történeti regényíróként könyvelt el s egy kisebb igényű bűnügyi regény (*Mata Hari*) szerzőjé. Pedig Szántó vak létére éles megfigyelője a társadalmi ferdeségeknek, melyről két, kiadóra nem talált regénye (*Az ötszínű ember*, *Sport és rézváros*) és szintén kéziratban levő drámái tanúskodnak.

Ez a »vallani és vállalni« vita s ezek a regények mintegy szellemi Jánusz-oszlopként állanak az erdélyiség fejlődésében. Ezek a munkák valóságos megelőzői az akkor fellépő nemzedék törekvésének, amely az erdélyi magyarság problémáit szociális térre vitte át. Ugyanazon a területen dolgoznak e fiatalok gyakorlati célkitűzéssel, amelyen ezek a munkák művészi szempontból vizsgálták az er-

délyi magyarság társadalmi helyzetét. Szinte ideírásra kínálkozik egy szellemes magyar írómondása : »... az alkimiából kémia lett s a pszikoanalitikus művészetből pszikoanalitikus tudomány. Aminthogy minden művészetből tudomány lesz végre, ha nagyon belemelegedik: s minden tudomány művészet volt valaha.«⁵⁷

A fiatal erdélyiek az Ady Endréknek, Móricz Zsigmondoknak, Szabó Dezsőknek és néhány" saját írójuknak szociális probléma-felvetései után most már praktikus, tudományos következtetéseket igyekeznek levonni. A művészet, szociális problematikája után szociográfiákat írnak, s miután az írók művészi szémszögből vizsgálták a parasztságot, ők gyakorlati értelemben közelednek a népi rétegekhez. 1929-ben kezdődtek meg ezek a mozgalmak, midőn az első nemzedék, az írógeneráció rugalmasabb tagjai társadalmi regényeket kezdtek írni.

Hogy miért csak tíz évi szellemi virágzás után ébredtek az írók társadalmi problémákra és hogy miért csak ugyanakkor jelent meg Erdélyben szociológus gárda, annak magyarázata szinte önmagától következik. A virágzó irodalmi élet szószólói átvették ugyan a Nyugat íróinak, a modern magyar irodalomnak formáit, de szelleme kezdetben kisebb ébresztő hatással volt rájuk. Felfedezték Erdélyt, de szemléletük csekély kivétellel valami elvonatkoztatott jellegű volt. Erdélyiek voltak, de a transzilvánizmus történeti újraélésén alig jutottak túl. A mai Erdélyt, a Romániához, csatolt területet természetszerűleg a régi egész Magyarország szülöttjeként nézték, s amennyiben beilleszkedtek az új helyzetbe, az Erdély történeti felfedezése volt, — a maga

⁵⁷ Karinthy: »Írások, írókról«, Bcsaba, 1914. (15—16. old.).

nemében hatalmas állomás. — Tudatosá vált bennük Erdély, mint történeti és mint földrajzi egység, Erdély természeti sajátosságai, a nép különös jellemvonásai, de nagyrészüket nem nézett a jövő felé, csak a múltba tekintett vissza. Eredményeiknek szükségszerű szerves folytatása az új generáció maibb törekvése.

Hogy miért csak a legutóbbi években bonthatóztak ki az erdélyi helyzet maiságát tisztánlátó szempontok, azt megmagyarázza az a tény, hogy öntudatos és korszerű erdélyi nemzedék hosszú ideig alig volt. Kialakulását ezernyi tényező gátolta. A középiskolát végzett magyar ifjak nagyrésze az impériumváltás utáni években elhagyta Erdélyt és a csonkaországi egyetemekre iratkozott be. Ezek a fiatalok szinte mindenestől elvesztek az erdélyi magyarság számára. Az első években valósággal hazaárulásnak minősítették, ha magyar fiú a kolozsvári, vagy a bukaresti román egyetemre iratkozott. Hú képet fest ennek a kornak szellemi ferdeségéről Kacsó Sándor regénye (Vakvágányon), mely az új uralom alatt kialakuló első erdélyi nemzedék helyzetét is bemutatja. Az öregek világnézete valósággal »... ráült a dicső multra s szétvetett lábai közé hullatta a szomorú jelen miatti könnyeket ...« (Vakvágányon, I. k. 31-ik old.) A román egyetemek kerülésének korszerűtlen felfogása szerencsére ma már a múlté. A szép lendületű irodalmi élet ellenére teljes tragédiája lett volna ez a felfogás az erdélyi magyarságnak. Az 1923—24-es tanévtől kezdve tömegesen iratkoztak be magyar ifjak román egyetemekre, elsősorban a kolozsvárra, és éppen ennek köszönhető, hogy a 20-as évek legvégén már egészséges, öntudatos új erdélyi magyar ifjúság fejlődött ki. Magáraeszmélé-

sük túlhaladta az apáknak magától értetődő, de korszerűtlen álláspontját, mely az erdélyi magyarság szempontjából szörnyű eredményeket hozhatott volna. Ez az öntudatos ifjúság ma már tudja azt a sokat emlegetett gondolatot, — amelyre a román fiatalság ébredt rá a múlt század végén —, hogy egy faj nem ott végződik, ahol az országnak, hanem ott, ahol a nyelvnek és a kultúrának határai vannak. Megértette, hogy a magyarság román uralom alatt is megtarthatja faji értékeit, de csak úgy, ha minden törekvése az egyetlen gyökeres elemhez, a magyar néphez kapcsolódik. Ez az ifjúság, melynek magyarsága már egyenesen küzdelem, nem olyan magától értetődő dolog, mint volt apáinknak, a magyarságot annak sajátos megnyilatkozásaiban, a faji kultúrában látja, és fajiságának kiépítését a kultúra területeire helyezi. Folyvást hangsúlyozzák, hogy milyen sokat jelentett a magyar népzene felkarolása. Hisz Bartók és Kodály eredményeire az egész magyarság büszke, és jelentőségét Anglia, Német- és Olaszország is elismeri.

Ez a tudatos népfeléfordulás irodalmi síkon már megnyilvánult az u. n. »székely írók« munkáiban (Tamási, Nyirő, Szentimrei, Kacsó stb.), akik az erdélyi irodalomnak talán legeredetibb értékeit adták. A székely régen saját alkotmánnyal bíró nemzet volt, ma nincs alkotmányos értelemben vett székely nemzet, de talán, ami ma van, több is ennél. Szépen fejezi ki Szentimrei Jenő a székelység mai értelmét: »Ma fiainknak tudatában él, újra felszínre hozott művészetében él . . . És a kompakt tömegben élő székelység, akár a szászság a német testben, magja és centruma mindennek, ami magyar a román impérium alatt . . . «⁵⁸

⁵⁸ »Székely Nemzeti Múzeum«, Erdélyi Hel. 1929.

Valóban, az erdélyi magyarságnak ezek a Fritz Reuter-jei jelentik az új irodalom középpontját. Ezen a vonalon látják Erdély fiataljai egyetlen lehetőségüket. »Ady megérezte: van egy évezredekig alvó lélekgyökér. Szabó Dezső programmá tette, hogy az egész magyar élet újjászületésének ebből kell kiindulnia. Mi, Erdély székely írói érezzük és a világgal tudatni akarjuk, hogy ez az ősi lélek a legkeveretlenebbül megmaradt, legtöbb lehetőséget és energiát rejt a magyar fajon belül a székelyben . . . «⁵⁹

A társadalmi regények és a székely népies irodalom útja vezet el bennünket az új generáció társadalmi falumunkájához. 1930-ban *Erdélyi Fiatalok* e. lapot indítanak a »romániai magyar főiskolások«, László Dezső szerkesztésében. Az Erdélyi Fiatalok köré csoportosul a rátermett fiatalság egy igen tekintélyes része. Ez a csoport hatalmas munkát végez. Túl a többi erdélyi egyesületek⁶⁰ pusztán diákszociális, vagy kulturális tevékenységén, amelyek egyéb kérdések iránt csak részben érdeklődnek, — bár egyik-másik jelentőségét, különösen, a Katolikus Népszövetségét, mely a Fiatalokéval különben is rokon célkitűzéseket tart szem előtt, egyáltalában nem lehet lekicsinyelni, — az Erdélyi Fiatalok az egész

⁵⁹ Jancsó Béla: »Fiatal magyarok«, Erdélyi Helyi, 1930.

⁶⁰ Az egyházak vezetése alatt álló: Báthory—Apor Szeminárium, A Római Katolikus Népszövetség Ifjúsági Szakosztálya, az Ifjúsági Keresztyén Egyesület, a Dávid Ferenc Egyesület Ifjúsági Köre és a Székelyek Kolozsvári Társaságának Ifjúsági Bizottsága. Az I.K.E.-nek és a Dávid Ferenc Egyesület Ifjúsági Körének folyóirata is van: az Ifjú Erdély és a Kévekötés.

erdélyi magyarság céljait szem előtt tartó testületté lett. Nemcsak elméleti, hanem széleskörű gyakorlati munkát is végeznek. Faluszemináriumokat tartanak, ahol vita alá kerülnek a falu legégetőbb problémái. Erdélyi Fiatalok Falufüzetei címmel tanulmányokat adnak ki, melyek korszerű tudományos szempontokról tanúskodnak. Mint kisebbségi ifjak élénk figyelemmel kísérik a román és szász rokonszerekvéseket és saját köreiken belül az ifjúság szociológiai kiképzését tartják a legsürgősebb feladatnak. Magán érzi ez a generáció a felelősséget az erdélyi magyarságért és éppen abban látja kötelessége teljesítését, ha tudományosan felkészül a jövőre. Gyakorlati munkájuk az erdélyi magyar társadalom legteljesebb megismerésére törekszik. Egyik Falufüzetükkel (Demeter Béla: »Hogyan tanulmányozzam a falu életét?« Szociográfiai kérdőív, Kvr. 1931.) épp praktikus munkaprogramot óhajtanak adni a falujukba hazatérő diákoknak. Folyóiratjuk egyik nyár előtti cikkében jellemző sorokat találunk munkájukra vonatkozólag. ⁶¹ »Az erdélyi magyar ifjúságnak e nyáron két kötelessége van: Vigye el a falura az új erdélyi magyar intelligencia szolidaritásának üzenetét, hogy mi csak együtt élhetünk, de egymás nélkül elpusztulhatunk. Ez üzenetnek adjon súlyt azzal, hogy ismerje meg és mérje fel a falut és hozza el az erdélyi magyar falu állapotrajzát magával, hogy annak alapján utat kereshessünk és a falu segítség módjait megtalálhassuk.« Célja ennek a törekvésnek, hogy a falusi népi rétegeket bekapcsolja a társadalom szerves életébe, sőt tovább menve, mint

⁶¹ Jancsó Béla: »Minden fiatal teljesítse kötelességét«, Erdélyi Fiatalok, 1923.

Gyallay Papp Zsigmond írja:⁶² »Az új célkitűzések irányítói méltán várhatják a város kulturális megújódását a falutól.«

Ezzel a generációváltással tevődött át az erdélyi törekvések vezérvonala az irodalomról a társadalmi falumunkára. Nem azt akarom ezzel mondani, hogy most már megakadt volna az irodalom útja. Az előző nemzedék tagjai továbbra is dolgoznak, sőt egyesek ekkor adták legigazibb értékeiket. De az új generáció kétségtelenül nem elsősorban irodalmi célkitűzésű. Ha dolgoznak is irodalmi területeken, kevesen vannak köztük, akik a jó közepesség színvonalán túlhaladnának. Új arcvonal címmel (Kvr. 1931.) tizenkilenc erdélyi fiatal író, —mindenik már ennek a nemzedéknek tagja —antológiát adott ki. Tanulmányok és esszék is vannak a kötetben, szépirodalmi része azonban igen keveset mondó. Hasonlóképp nem találunk szépíró tehetséget a nagyváradi ifjak gyűjteményes bemutatkozásában. (Tíz tűz, Nagyvárad 1932.) Az egész nemzedéknek, a húszas évek végétől kezdve fellépő erdélyieknek nincs nagy írói tehetsége. Az egyetlen ifjú talantom Grandpierre Emil volna. Regényében (A Rosta, Kvr. 1931.) eleven képet fest a nagy szociális átalakuláson keresztül ment erdélyi magyarságról. Grandpierre Emil igazi művész és mindenestől mai író. Azonban az ő talentuma sem változtat azon a tényen, hogy az új erdélyi nemzedék elsősorban nem az irodalom terén keresi érvényesülését. Grandpierre, noha szoros érintkezést tart fenn Erdéllyel, s ha regénye a legmaibb erdélyi kérdéseket tárgyalja, ha ott volt az erdélyi ifjúsági mozgalmak legkezdetén, dolgozva az Ifjú Erdély hasábjain, évekkal ezelőtt Budapestre

⁶² »A nép és az intelligencia«, Kor. 1931. 59. o.

költözött és fejlődése nem mindenest azonos az Erdélyben maradt kortársaiéval.

Akadhatnak, akik úgy éreznék, hogy az erdélyi magyarság tíz évnyi irodalmi reneszánsza után mintha elvesztette volna életerejét és az egész virágkor talán nem volt egyéb utolsó fellobbanásnál. Csakhogy az a tény, hogy az irodalom forrásaiból nem bugognak fel új írótéhségek, nem jelent szellemi hanyatlást, legfőlebb azt, hogy az erdélyi magyarság munkája az irodalomról a szellemiség más terére tevődött át. Ennek az új nemzedéknek munkája nagyobb biztosíték arra, hogy az erdélyi magyarság nem fog kihullani az »idő rostájából«, mint az írónemzedék több *l'art pour l'art* alkotása. A jövő letéteményesei ezek a szociális falumunkát végző fiatalok, akik már tudatában vannak a magyarság kisebbségi helyzete adottságaival és lehetőségeivel. Íróművész még nincs közöttük. Ma még nem is tartják elsődleges feladatuknak az irodalmat, de bizonyára ki fog sarjadni ebből az új utakat kereső nagyjelentőségű munkából az egységes kisebbségi magyar szellem, mely bátran nézhet a jövő felé, és ennek kifejeződéseként új irodalom is fog születni az előző erdélyi literatúra termékeny televényén.